

לשכת עורכי הדין בישראל

"...אל המנוחה ואל הנחלה.."
זכויות ההורשה בנחלה החקלאית

יהודה וישניצקי, עו"ד

אטיאס, גראור, וישניצקי, ענבר, חכים ושות' עורכי דין
Attias, Grauer, Vishnitzki, Inbar, Hakim & Co

נחלה.....

על מה נדבר?

מה זו נחלה - מושגי יסוד

המערכת החוזית - סיווג זכויות המתיישב בנחלה

המסגרת הנורמטיבית של הורשת זכויות בנחלה

אי ההתאמה בין המסגרת הנורמטיבית למערכת החוזית

תוקפה של צוואה הנוגדת את ההוראות החוזיות

הכשלים בדין הרצוי - והצעה לתיקון חוק הירושה

סיכום ושאלות

נחלה – מושגי יסוד

● הגדרת "נחלה"

חלקת אדמה חקלאית בגודל שנקבע ע"י שר
החקלאות ..., הנמצאת בבעלות המדינה, קרן
קימת לישראל או רשות הפתוח והוחכרה -
לתקופה ארוכה - למתיישב לצורך פרנסתו
מהמשק החקלאי שפותח או שיפותח בחלקה
ז.ו."

נחלה – עקרונות יסוד

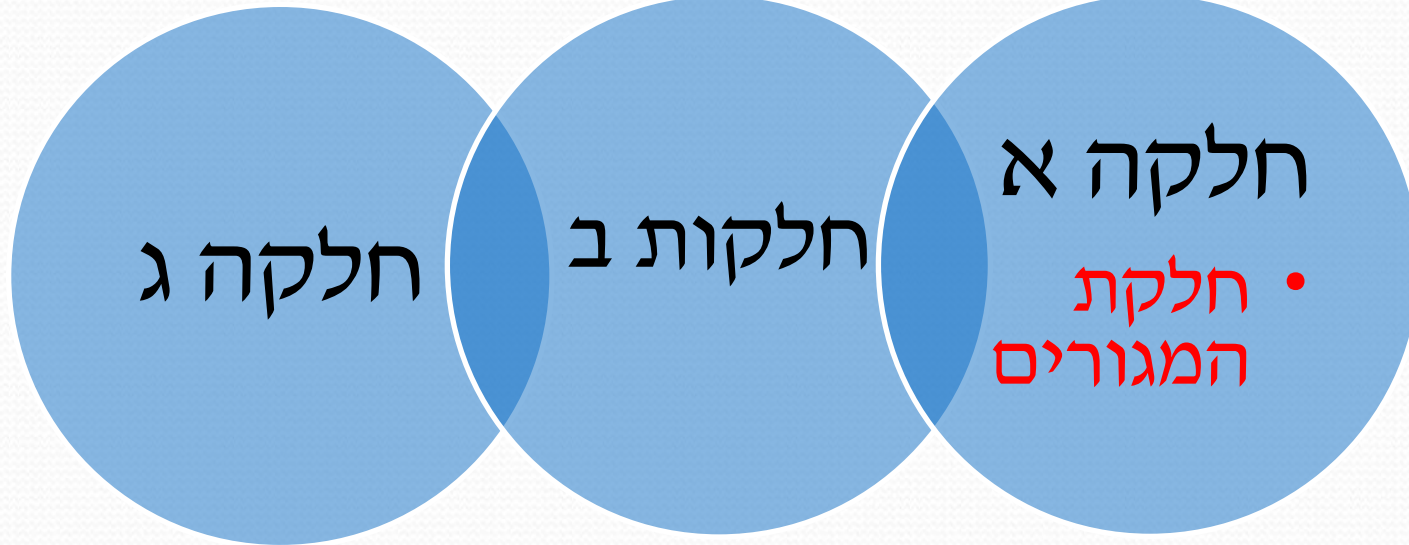
ניתן להחזיק בנחלה אחת בלבד

חובת מגורים + חובת עיבוד אישית

אי פיצול הנחלה

נפטר חוכר נחלה, לא תפוצל זכות החכירה על הקרקע.

הרכב הנחלה

חלק יחסי של הנחלה
בעיבוד המשותף של האגודה

משמשת לחקלאות
בלבד. בד"כ לא צמודה
לחלקה א.

משמשת
למגורים + מבני
משק צמודים

- חלקת המגורים – בד"כ עד 2.5 דונם, זכות להקמת 2 יחידות מגורים + יחידת הורים + פל"ח
- לאחרונה: זכות להקמת יחידה שלישית – כפוף למגבלת בתי אב בישוב ותכנית בתוקף

סיווג הזכות הקניינית של המתיישב בנחלה

זכות המתיישב בנחלה – אינה אחידה.

- משתנה מישוב לישוב.
- משתנה אף מנחלה לנחלה באותו ישוב.
- שונה אף מחלקה לחלקה הנכללות באותה נחלה.

סיווג זכותו של המתישב בנחלה

בר
רשות

בר רשות – של
האגודה
בחוזה משבצת
דו צדדי

בר של בר
רשות
בחוזה תלת
צדדי

חכירה

חכירה לא
מהונת

חכירה
מהונת
(בחלקת
המגורים)

מהות זכויות בעל הנחלה –

זכויות של בר רשות

מכח חוזה דו צדדי חמש שנתי מתחדש ("חוזה המשבצת")

המשכיר

השוכרת

הצדדים לחוזה: רמיי (כנציגת המדינה) – האגודה.
זכויות המתיישב בנחלה – בר רשות.

מהות זכויות בעל הנחלה –

זכויות של בר רשות

- מכח החוזה ה"משולש"

זכויות המתיישב בנחלה – בר רשות של בת רשות.

מהות זכות בעל הנחלה –

זכות חכירה לדורות (לא מהוונת)

א. קיימת בעיקר בישובים הוותיקים שהוקמו לפני קום המדינה

חוזה החכירה המקורי- לא נערך עם המינהל (שטרם הוקם) אלא עם אחד מהגופים המיישבים כגון: קק"ל, פיק"א רסקו וכו'.

ב. זכות חכירה רק בחלקה א - חוכר בחלקת המגורים בלבד.

בחלקות החקלאיות – מעמד בעל הנחלה נותר מעמד של בר רשות

ג. זכות החכירה - חכירה לא מהוונת

מהות זכות בעל הנחלה – חכירה מהוונת

● עיגון זכויות בעל הנחלה בחלקת המגורים
(פרק 8.3 סימן ז לקודקס)

- זכות חכירה מהוונת – בחלקת המגורים בלבד
- ההטבות (תשלום דמי רכישה של 33% מערך חלקת המגורים):
  - ביטול דרישה לרצף בין דורי
  - ניתן להשכיר יחידות המגורים בנחלה
  - פיצול מגרש/ים מהנחלה – ללא תמורה נוספת
  - פטור מדמי הסכמה בעת העברת זכויות

● גם כאשר קיים חוזה חכירה ישיר בין המתישב לבין קק"ל או המדינה, הזכות הקניינית של בעל הנחלה בנחלתו אינה אחידה, אלא בעלת עוצמה שונה.

● ליבת הזכות של המתישב – היא חלקת המגורים, ואילו ככל שמתרחקים מחלקת המגורים לכיוון החלקות החקלאיות, עוצמת הזכות הקניינית פוחתת לזכות של בר רשות...

סיווג הזכות –

משפיע על אופן ההורשה של הנחלה

בר
רשות

בר רשות – של
האגודה
בחוזה משבצת
דו צדדי

בר של בר
רשות
בחוזה תלת
צדדי

חכירה

חכירה לא
מהונת

חכירה
מהונת
(בחלקת
המגורים)

המסגרת הנורמטיבית של הורשת זכויות בנחלה-

עקרון אי פיצול הנחלה

- איסור פיצול הנחלה –
- החלטה 1 של מועצת מקרקעי ישראל/ . סעיף 8.3.21 לקודקס
- הנחלה מהווה יחידה משקית אחת שאינה ניתנת לפיצול.
- חלקות א', ב' ו- ג' הן חלק בלתי נפרד מאותה נחלה אף אם לא הוחכרו ישירות לחוכר/ בר רשות.
- פיצול מגרש מנחלה – מותר בתנאים

המסגרת הנורמטיבית – יישום עקרון אי פיצול הנחלה בסעיף 114 לחוק הירושה

- סעיף 114 (א) לחוק הירושה, התשכ"ה 1965:

”משק חקלאי שהוא יחידה שחלוקתה הייתה פוגעת בכושר קיומה כמשק חקלאי העשוי לפרנס משפחה חקלאית — יימסר ליורש המוכן ומסוגל לקיימו, והוא יפצה את היורשים האחרים במידה ששווי המשק עולה על המגיע לו מן העיזבון”

- סעיף 114 (ג) - מתן עדיפות לבן הזוג.

המסגרת הנורמטיבית –

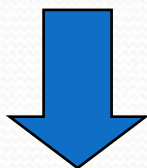
סעיף 114 לחוק הירושה- המשך

- לכאורה - היורש הוא "מי שמסוגל לקיים את המשק" (עדיפות לבן הזוג או אחד הצאצאים האחרים)
- היורש - חייב בפיצוי שאר היורשים
- סעיף 1 לחוק הירושה :
אימוץ עקרון "הנפילה המיידית" של העיזבון - "במות אדם עובר עזבונו ליורשיו", כפי שנפסק בתמ"ש 94980/97 פלונית נ' אלמוני, פורסם במאגר נבו.

על אי התאמת סעיף 114 לחוק הירושה למערכת החוזית שבין המדינה לבעל הנחלה

הנחלה אינה חלק מהעזבון ואינה ניתנת להורשה !!

זאת על פי חוזה המשבצת/ חוזה החכירה המעגנים את זכויות המוריש בנחלה וקובעים כי הנחלה אינה חלק מהעזבון.

-הפיכת סעיף 114 לחוק הירושה – ל "אות מתה"

אין נפקות/ נפקות מוגבלת - להוראות הצוואה

ההוראות החוזיות (חוזה משבצת/ חכירה)

• הנחלה אינה חלק מהעזבון

סעיף 19 (ג) לחוזה המשבצת הדו צדדי (נוסח מקובל)
"במקרה פטירתו של חבר האגודה תחולנה ההוראות הבאות בדבר מסירת זכויות השימוש במשק שבשימושו המהווה נחלה... אין בסעיף זה לשנות את מהות זכויותיו של חבר האגודה כזכויות בר-רשות בלבד שאינן חלק מעזבונו..."

• העברה (חוזית) של הזכויות בנחלה לבן הזוג שנותר בחיים

"(1) נפטר אחד מיחידי בני זוג שהינם חברי אגודה המחזיקים במשק (להלן – המנוח) והניח אחריו בן זוג – תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לבן זוגו בלבד, וזאת אפילו אם המנוח הניח ילדים ביחד עם בן הזוג."

ההוראות החוזיות סותרות את סעיף 114 לחוק הירושה

- הנחלה – נכס "חוץ עזבוני"---- אין תחולה ישירה לחוק הירושה.
- הנחלה עוברת באופן אוטומטי לבן הזוג שנותר בחיים – ולא לבן זוג והילדים בחלקים שווים בהתאם לחוק הירושה.
- היעדר חובת פיצוי- בן הזוג, בניגוד להוראת סעיף 114(א) לחוק, אינו חייב בפיצוי כלשהו לשאר היורשים.

ההוראות החוזיות גוברות על דיני הירושה

בשורה של פסקי דין קבע בית המשפט העליון :
הוראות חוזה המשבצת/ חוזה החכירה, באשר להעברת
משק חקלאי גוברות הן על הוראות חוק הירושה והן על
הוראות צוואה.

ע"א 3836/93 ברמלי נ' ברמלי

בנוגע לזכויות בר רשות:

י"ברי כי גם זכויות של בר-רשות (שאינן מגיעות לכדי זכויות של חכירה) אינן ניתנות להורשה אם ההסכם מכוחו ניתנו הזכויות אינו מתיר זאת. אם נותן הרשות מגביל את עבירות הזכות ואוסר על העברתה בירושה, הרי בר-הרשות אינו יכול להוריש את זכויותיו...לפיכך, כשחוזה החכירה או הרשות קובע את זכות החכירה או הרשות לתקופת חייו של המתיישב מבלי שאלה יהיו לחלק מעזבונו, התוצאה היא כי זכותו בנכס אכן אינה חלק מעזבונו"

ע"א 633/82 לוקוב נ' מגדל

ובנוגע לחוכרים לדורות:

"חוזה החכירה היוצר את הזכות של החוכר גם שולל מראש את זכות החוכר להוריש כרצונו את זכות החכירה. החוכר אינו יכול להוריש את מה שאין לו, ומה שיש לו מוגבל מראש על-פי החוזה שיצר את הזכות. המגבלה בעבירות הזכות היא חלק מהותי של זכות החכירה עצמה..."

התנאים לתחולה של סעיף 114 לחוק הירושה

תחולה ישירה

במקרים חריגים בלבד - כאשר הנחלה כן מהווה חלק מהעזבון

למשל - תמ"ש 010530/06 נ.י נגד מ. ש.:

"מן האמור לעיל ניתן להסיק כי הוראות הסכם המשבצת גוברות על הוראות חוק הירושה- ומכאן שבענייננו- אין תחולה לסעיף 114 לחוק הירושה, החל רק כאשר הנחלה ו/או משק חקלאי מהווה חלק מעזבון המוריש"

התנאים לתחולת סעיף 114 - המשך

תחולה עקיפה –

כאשר קיימת הוראה חוזית המפנה להוראת סעיף 114 לחוק
הירושה (גם אם הנחלה אינה מהווה חלק מהעניזבון)

המשמעות: לכאורה, היורש המסוגל לקיים את המשק – חב
בפיצוי שאר היורשים, כאשר הנחלה לא הוחרגה מהעניזבון או
כשישנה הפנייה (עקיפה) להוראת סעיף 114 לחוק הירושה.

היעדר אחידות בהוראות החוזיות בנוגע להעברת זכויות

- נוסח שונה של חוזה החכירה/ חוזה המשבצת/ החוזה המשולש.
- יצירת חוסר וודאות ודין שונה- לעיתים אפילו באותו ישוב.
- "מוקשים" רבים – ביחס לייעוץ המשפטי הנכון.

סעיף העברת זכויות בחוזה חכירה המפנה לס'

114 לחוק הירושה (נהלל)

13. העברת זכויות בגקבות מטירת החוכר

- א. נפטן אחד מיוחד החוכר (להלן – המוריש) והנית בן זוג – תעבורה כל זכויותיו בנחלה לבן זוג בלבד, וזאת גם אם המוריש הניח יורשים נוספים.
- ב. לא הניח המוריש בן זוג אך הניח יותר מיורש אחד, תעבורה כל זכויותיו בנחלה רק לאחד מביניהם וזאת בהתאם להוראות סעיף 114 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965 או בהתאם להוראות חוק אחרת בעניין זה אשר תבוא במקום סעיף 114 האמור.
- ג. כל אחד מיתדי החוכר רשאי לצוות את זכויותיו בנחלה, ואולם לא יהיה בצוואח כאמור כדי לגרוע מזכויותיו של בן זוגו האמורות בסעיף קטן א' לעיל. חיחת צוואה כאמור של חוכר אשר לא הנית בן זוג אחרי פטירתו, לא יתח בה כדי למסור את הזכויות בנחלה ליותר מאדם אחד ולבן זוגו.
- ד. יורש שיתיה זכאי לקבל את הזכויות בנחלה לפי הוראות סעיף זה, יהיה חייב לעמוד בתנאים חקבעים בחוזה זה לגבי חוכר הנחלה. לא עמד בתנאים אלה, יהיה חייב להעביר את הזכויות שקיבל בנחלה למי שיתיה כשירה, לפי הוראות חוזה זה. לקבל את הזכויות בנחלה, וזאת חוץ שנה אחת וכמוף לתודאות חוזה זה בדבר העברת הזכויות בנחלה. אי קיום תנאי זה ייחשב כהפרה יסודית של חוזה זה שבניגוד המחביר יהיה רשאי לבטל את החוזה ויחולו על כך הוראות סעיף 20 של חוזה זה.
- המחביר רשאי, לפי שיקול דעתו, בנסיבות המצדיקות זאת לדעתו, להאריך את התקופה האמורה.
- ה. מבלי לגרוע מהאמור בסעיף קטן ד' לעיל, יורש שאינו בן זוג של המוריש או יורש שאינו צאצא של המוריש יהיה חייב לקבל את אישור האגודה לקבלת הזכויות בנחלה. לא קיבל אישור כאמור, תחולנה על כך החוראות שבסעיף קטן ד' לעיל.
- ו. בסעיף זה, "יורש" – כלל זוכה עפ"י צוואה.

ס' 19 בחוזה משבצת ללא הפניה לסעיף 114 (גבע כרמל)

מבלי לגרוע מהאמור בחוזה זה, מוסכם בזה כי:

- א. אסור לחבר האגודה לבנות במשבצת מבנה כלשהו ו/או להוסיף תוספת למבנה קיים, ללא קבלת הסכמת המשכיר מראש ובכתב. תנאי זה בא להוסיף על כל תנאי אחר שעל חבר האגודה למלא לפי תוזה זה.
- ב. אסור לחבר האגודה להעביר ו/או למסור לאחר את זכויות השמוש שלו במשקו לרבות בית המגורים, אלא אם קיבל לכך הסכמת המשכיר בכתב ומראש, ובתנאי נוסף שהמציא גם הסכמת האגודה לכך. העברה ו/או מסירת זכויות השמוש כאמור דינה כדין העברת זכות חכירה לענין חובת תשלום דמי הסכמה.
- ג. במקרה פטירתו של חבר האגודה תחולנה ההוראות הבאות בדבר מסירת זכויות השמוש במשק שבשימושו המהווה נחלה. למען הסר ספק מוצהר ומוסכם בזה כי אין באמור בסעיף זה לשנות את מהות זכויותיו של חבר האגודה כזכויות בר-רשות בלבד שאינן חלק מעזבונו ואין בהן כדי לשנות את מעמדו של חבר האגודה על פי תוזה זה כבר-רשות לכל דבר ועניין:

(1) נפטר אחד מיחידי בני זוג שהינם חברי אגודה המחזיקים במשק (להלן-המנוח) והנחת אחריו בן זוג - תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לבן זוגו בלבד, וזאת אפילו אם המנוח הניח ילדים ביחד עם בן הזוג.

(2) לא הניח המנוח בן זוג, אך הניח ילד אחד, תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לילד האמור, בתנאי שהוא מוכן ומסוגל לקיים את המשק.

(3) לא הניח המנוח בן זוג, אך הניח יותר מילד אחד, תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק רק לאחד מביניהם המוכן ומסוגל לקיים את המשק.

באין הסכמה בין הילדים בשאלה מי מהם מוכן ומסוגל לקיים את המשק יחליט בכך בית המשפט.

למען הסר ספק מובהר בזה במפורש כי בית המשפט יחליט רק בשאלה מי מבין הילדים מוכן ומסוגל לקיים את המשק וכי זכויותיו של המקבל תהיינה רק זכויות שימוש במשק כבר-רשות.

(4) כל אחד מיחידי בני זוג שהינם חברי האגודה המחזיקים במשק רשאי להורות בצוואתו למי תימסרנה זכויות השימוש שלו במשק, ואולם לא יהיה בהוראות

סעיף 20 (ה) – התייחסות ל"בן ממשיך" (פרזון)

ה. במקרה של פטירת חבר האגודה או מתיישב ביישוב תחולנה ההוראות הבאות בדבר מסירת זכויות השמוש בנחלה ו/או במשק העזר שבשימוש. למען הסר ספק מוצהר ומוסכם בזה כי אין כאמור בסעיף זה לשנות את מהות זכויותיו של חבר האגודה כזכויות בר-רשות בלבד שאינן חלק מעזבונו ואין באמור בסעיף זה כדי לשנות את מעמדו של חבר האגודה על-פי חוזה זה כבר-רשות לכל דבר ועניין:

(1) במקרה של פטירת חבר אגודה או מתיישב ביישוב יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן/בת הזוג שנותר בחייו. באין בן/בת זוג לחבר האגודה או מתיישב ביישוב שנפטר יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן ממשיך שנקבע על ידי החירים ושאושר על ידי המישבת.

באין בן ממשיך כאמור יועברו כל הזכויות בנחלה בהתאם לעקרונות

הקבועים בסעיף 114 לחוק הירושה תשכ"ה-1965.

(2) על אף האמור לעיל, אם ניתנו עד לתאריך חתימתו של חוזה זה אישורים או התחייבויות בכתב של המישבת כלפי חבר אגודה או מתיישב ביישוב, בדבר מסירת זכויות השמוש בנחלה שלו לאחד מילדיו ששמו נקב במפורש - תימסרנה הזכויות הנ"ל בנחלה, לאחר פטירתו של אותו חבר אגודה או אותו מתיישב ביישוב, בהתאם להתחייבות המישבת כלפיו.

(3) במקרה של פטירת חבר אגודה או מתיישב ביישוב יועברו כל זכויות השימוש במשק העזר שלו לירשיו.

(4) אדם שיהיה זכאי לקבל זכויות שימוש בנחלה או משק עזר לפי חרואות סעיף ה' זה יהיה חייב לעמוד בתנאים הקבועים בהחלטות מועצת מקרקעי ישראל. לא עמד בתנאים אלה, יהיה חייב להעביר את הזכויות שקיבל למי שיהיה כשיר, לפי החלטות מועצת מקרקעי ישראל, לקבל את זכויות השימוש במשק. רזאת תוך שנה אחת וכפוף להוראות חוזה זה בדבר העברת הזכויות.

המשכיר והמישבת רשאים בנסיבות המצדיקות זאת ובתנאים שייקבעו על-ידם, להאריך את התקופה האמורה.

סיכום ביניים

- העברת הזכויות בנחלה – נקבעת על פי הסדרי ההורשה החוזיים
ולא על פי סעיף 114 לחוק הירושה
- ההסדרים החוזיים הגוברים – שונים ויש לבחון היטב את תוכנם
- תחולת סעיף 114 – תחולה עקיפה בלבד (מכח הפניה חוזית)
- מה דינה של צוואה שנעשתה ע"י המוריש ?

סוגי הנכסים במושבי עובדים

- נחלה
- משק עזר
- בית לעובדי ציבור
- מגרש למגורים – הרחבה

לשים לב:

ההגבלות בהעברת זכויות עקב פטירה – חלות רק על נחלות ולא על

נכסים אחרים !!!

מתי יינתן תוקף לצוואה?

לכאורה – אף פעם (הנחלה נכס חוץ עזבוני)

● ככל שאין התנגשות בין ההגבלות בהסכם המשבצת לבין הקבוע בצוואה, ישנה שאיפה לקיים את הצוואה ובכך להגשים את העיקרון לפיו **”מצווה לקיים את דברי המת”**.

● המסקנה: ככל שהסדר החוזי אינו שולל מפורשות את האפשרות של קביעת היורש באמצעות צוואה, זכאי חבר האגודה בעל הזכויות במשק לבקש במסגרת צוואתו למי תימסרנה זכויותיו במשק.

המקרים בהם יינתן תוקף לצוואה

● היעדר תחרות אנכית - בין בן זוג לבין יורשים

(1) נפטר אחד מיהידי בני זוג שהינם חברי אגודה המחזיקים במשק (להלן-המנוח) והניח אחריו בן זוג - תעבורנה כל זכויות השימוש שלו במשק לבן זוגו בלבד, וזאת אפילו אם המנוח הניח ילדים ביחד עם בן הזוג.

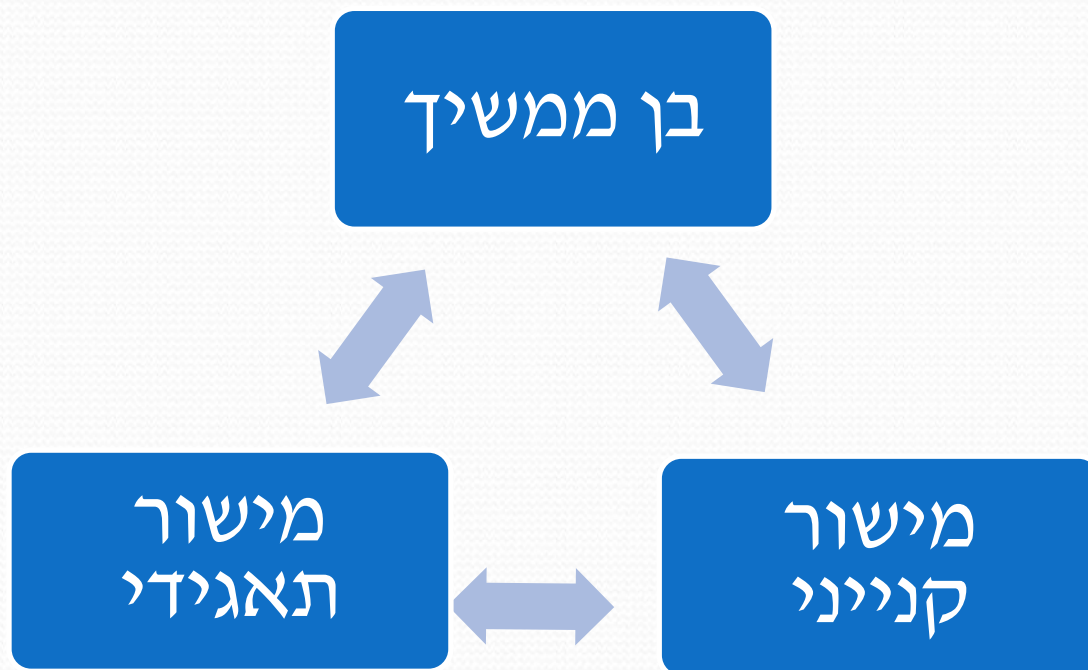
(4) כל אחד מיחידיו בני זוג שהינם חברי האגודה המחזיקים במשק רשאי להורות בצוואתו למי תימסרנה זכויות השימוש שלו במשק, ואולם לא יהיה בהוראות צוואה כאמור כדי לגרוע מזכויותיו של בן-זוגו האמורות בפסקה (1) לעיל ולא יהיה בהן כדי לגרום למסירה של זכויות השימוש במשק ליותר מאדם אחד ולבן-זוגו.

א. כאשר המצווה ציווה את זכויותיו לבן הזוג – תואם ההוראות החוזיות

ב. כאשר המצווה לא הותיר אחריו בן/בת זוג – ניתן להעביר ליורש אחר

המקרים בהם יינתן תוקף לצוואה

כאשר המצווה לא מינה בחייו "בן ממשיך" שמינויו הושלם

חברות באגודה בלבד

העברת זכויות בנחלה –
במושב סוכנותי בלבד

המקרים בהם יינתן תוקף לצוואה

צוואה אינה יכולה לשנות מזכויותיו של "בן ממשיך"
שמינויו הושלם.

חוזה משבצת תלת צדדי (סוכנותי)

(1) במקרה של פטירת חבר אגודה או מתגישב בישוב יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן/בת הזוג שנותר בחייו. באין בן/בת זוג לחבר האגודה או מתגישב בלישוב שנפטר יועברו כל זכויותיו בנחלה לבן ממשיך שנקבע על ידי החדרים ושאושר על ידי המישיבת.

חוזה משבצת דו צדדי

(7) על אף האמור בפסקות 2 עד 6 לעיל ומבלי לפגוע באמור בפסקה 1 לעיל, אם ניתנו עד לתאריך חתימתו של חוזה זה אישורים או התחייבויות בכתב של הסוכנות כלפי חבר האגודה, בדבר מסירת זכויות שימוש במשק שלו לאחד מילדיו ששמו ננקב במפורש - תימסרנה הזכויות הנ"ל במשק, לאחר פטירתו של אותו חבר אגודה, בהתאם להתחייבות הסוכנות כלפיו.

המקרים בהם יינתן תוקף לצוואה

כאשר המצווה הורה על מסירת הנחלה ליורש אחד בלבד.

• היעדר סתירה לעקרון אי פיצול הנחלה

+

אי פגיעה בזכות בן הזוג שנותר בחיים +

ניתן לקבוע בצוואה מי היורש שיקבל את המשק

ומה אם המצווה הוריש את הנחלה למספר יורשים?

- ההוראה בצוואה - נוגדת את עקרון אי פיצול הנחלה ואת ההסדרים החוזיים.
- האם יהיה תוקף לצוואה כזו או שמא בכל מקרה לא ניתן להוריש את הנחלה ליותר מיורש אחד?

מה דין צוואה המוריש את הנחלה למספר יורשים?

- בע"מ 7861/17 פלוני נ' פלוני (ניתן ביום 18.11.18)
- בע"מ 1813/18 פלוני נ' פלוני (ניתן ביום 23.6.19)
- המוריש ציווה על מכירת הנחלה וחלוקת כספי המכירה בין מספר צאצאים.

● הוראת סעיף 19 (ג) (4) לחוזה המשבצת

- "כל אחד מיחידי בני זוג שהינם חברי האגודה המחזיקים במשק רשאי להורות בצוואתו למי תימסרנה זכויות השימוש שלו במשק, ואולם לא יהיה בהוראות הצוואה כאמור כדי לגרוע מזכויותיו של בן-זוגו האמורות בפסקה (1) לעיל ולא יהיה בהן כדי לגרום למסירה של זכויות השימוש במשק ליותר מאדם אחד ולבן-זוגו".

מה דין צוואה המורישה את הנחלה למספר יורשים?

עמדת רמ"י בע"א 566/89 שטיין נ' סופר (1993)

פרשנות המילה "מסירה" לפי סעיף 19 (ג) (4) – לא ניתן למסור את הנחלה ליותר מיורש אחד לצורך מכירה של הנחלה. ("מסירה" – אינה כוללת מכירה).

● הלכת פלוני (בע"מ 7861/17), בע"מ 1838/18

● ניתן לצוות בצוואה את מסירת זכויות השימוש במשק גם בדרך של מכירה וחלוקת התמורה בין מוטבי הצוואה, בהתקיים:

● א. הצוואה אינה גורעת מזכויותיו של בן הזוג

● ב. הצוואה אינה מורה על העברת הזכויות ליותר מאדם אחד ובן זוגו באופן שייצור פיצול של הנחלה

● **לכן אין כל סתירה בין הוראות הסכם המשבצת לבין הוראות הצוואה**

מה דין צוואה המורישה את הנחלה למספר יורשים?

- המסקנה:
- ✓ הורשה בצוואה למספר יורשים לשם חלוקה של כספי המכירה – אפשרית
- מה דין צוואה המורישה הנחלה למספר יורשים (ללא הוראה על מכירתה)?

מה דין צוואה הכוללת הורשה וחלוקתה בין מספר יורשים?

- מחד גיסא – התנגשות חזיתית עם ההוראות החוזיות
- מאידך גיסא – קיימת מגמה הולכת וגוברת להכשיר צוואה כזו – (הרציונאל: פרשנות המקיימת את רצון המת, שחיקה בעקרון אי פיצול הנחלה, היעדר עיבוד חקלאי)
- ביצוע בקירוב של הוראות הצוואה, באופן שיורש אחד יקבל את המשק ויפצה את היורשים האחרים;
(עמ"ש (ת"א) 33450-11-18 פלוני נ' פלוני
עמ"ש (חי') 6499-10-16 פלונית נ' פלוני [פורסם בנבו] (21.11.17)
- "פירוק שיתוף" בין היורשים על דרך של מכירת הנחלה וחלוקת התמורה ביניהם תמ"ש (קרית גת) 59100-10-15 פלוני נ' אלמוני (20.8.19)

מה דין צוואה הכוללת הורשה וחלוקתה בין מספר יורשים ?

המקרה: הורשת הנחלה ליורש ומתן זכות מגורים לאחר

- עמ"ש 17115-03-19 שרה (שם בדוי) נ' רבקה (שם בדוי) (7.10.2019)
(הורשת הנחלה לבת ומתן זכות מגורים לבת זוג השניה)
- מתן זכות מגורים עד אחרית ימים לבת זוג השניה – אינה מהווה מסירה של הנחלה ליותר מיורש אחד
- אין חשש להפרה של עקרון אי פיצול הנחלה-רישום ע"ש יורש אחד
- מתן עדיפות לעקרון העל של כיבוד רצון המת

מה דין צוואה הכוללת הורשה וחלוקתה בין מספר יורשים ?

המקרה: חלוקה "בעין" של הנחלה בין מספר יורשים (חלקת המגורים – שטחים חקלאיים)
יורשי השטחים החקלאיים ביקשו לבטל הצוואה.

תמ"ש (צפת) 17670-05-20 מיום 18.11.21

- לא ניתן לקיים הצוואה (סותר עקרון אי פיצול הנחלה גם ביחס לחלקת המגורים (בת ונכד) וגם ביחס להורשה בנפרד של השטחים החקלאיים.
- עם זאת – יש לחתור במידת האפשר לרצון קיום המנוחה (לו הייתה מודעת לאיסור הפיצול) בכפוף להוראות חוזה המשבצת.
- התוצאה: הנחלה הועברה לנכד (תוך מתן זכות מגורים לבת) והיורשים האחרים קיבלו פיצוי לפי סעיף 114 שהוזכר בחוזה המשבצת בגין השטחים החקלאיים.

מה דין צוואה הכוללת הורשה וחלוקתה בין מספר יורשים ?

המקרה: חלוקה "בעין" של הנחלה בין מספר יורשים - ללא סעיף פיצוי לפי סעיף 114 בהסדר החוזי

- עמ"ש (ת"א) 33450-11-18 פלונית נ' פלוני (7.4.20)
- הורשת הנחלה בחלוקה בעין שווה לבן (בבית שבנה) + לבת.
- הוראות הצוואה לחלוקה פיסית, להבדיל ממכירה, אינן יכולות לעמוד
- פניה לחווה המשבצת – בחינה מי היורש המסוגל לקיים המשק (הבן)
- פניה לצוואה כמקור לחיוב בפיצוי – לענין החלת חובת פיצוי של הבן לבת למרות שאין חובה כזו בחווה המשבצת בשל הרצון לקיים בקירוב את רצון המנוחה לחלוקה שווה
- אבחנה מפס"ד אחר באותו מושב – שם לא נקבעה חובת פיצוי בהיעדר צוואה !

נהנה יחיד על פי צוואה אינו חב בפיצוי לפי

סעיף 114 לחוק הירושה

- אמרת אגב של השופט רובינשטיין (ע"א 8021/03 אלישע נ' אלישע, פ"ד נט(3)337).
- גישת השופט ג'יוסי בת"ע (נצ') 1180-08 א.ד. נ' א.ד.
- גישת השופט טפרברג בת"ע (י-ם) 4338-01-11 ב.א. נ' צ.ח.
- תמ"ש (ק"ג) 25551-01-14 פלוני נ' אלמונית.

יורש יחיד על פי צוואה אינו חב בפיצוי "היורשים" על פי דין לפי סעיף 114 לחוק

גישת השופט ג'יוסי בת"ע (נצ') 1180-08 א.ד. נ' א.ד.:

● מיהו "יורש" על פי סעיף 114 לחוק ?

● סעיף 2 לחוק הירושה -

"היורשים הם יורשים על פי דין או זוכים על פי צוואה; הירושה היא על פי דין זולת במידה שהיא על פי צוואה".

● יש לקרוא את סעיף 114 בצוותא עם סעיף 2 לחוק, כך שהמונח

"יורש" בסעיף 114, ככל שקיימת צוואה, ייקבע על פיה

● התוצאה הולמת את עקרון אי פיצול הנחלה

יורש יחיד על פי צוואה אינו חב בפיצוי "היורשים" על פי דין לפי סעיף 114 לחוק

ע"א 8021/03 אלישע נ' אלישע, פ"ד נט(3)337:

"באין בן ממשיך כאמור יועברו כל הזכויות בנחלה בהתאם לעקרונות הקבועים בסעיף 114 לחוק הירושה, תשכ"ה-1965". אין להסיק מההפניה לסעיף זה כי קמה להם למערערים זכות לפיצוי כלשהו מן המשיב."

הסעיף מתייחס להענקת פיצוי אך ורק מקום שבו אי-חלוקת המשק החקלאי גורמת לאחד מהיורשים לזכות ביותר מחלקו הראוי בעיזבון, אך אינו רלוונטי לנידון דידן מקום שיש בו רק יורש אחד על-פי צוואה

יורש יחיד על פי צוואה אינו חב בפיצוי

"היורשים" על פי דין לפי סעיף 114 לחוק

גישת השופט טפרברג בת"ע (י-ם) 4338-01-11 ב.א.נ' צ.ח

- מגיע לאותה תוצאה של היעדר חבות של מקבל הנחלה ש בפיצוי לפי סעיף 114 -
"על אף שהנחלה הינה נכס חוץ עזבוני, ניתן לקבוע, או למצער לבקש, בצוואה את זהותו של יורש המשק (כמו מוטב בקופת גמל)"
- קביעת זהות היורש בצוואה כמוה כבחירה בבן ממשיך.
- מקבל הזכויות בנסיבות דנא אינו מקבלן בכובעו כיורש, כי אם "כמעין "בן ממשיך"

ביקורת על גישת השופט טפרברג –

עירוב מין בשאינו מינו

- אם היה ממונה כבן ממשיך- ממילא על פי המדרג שבחוקה המשולש לא היה צורך להגיע כלל לחלופה של סעיף 114 לחוק הירושה.
- מינוי "בן ממשיך" – ריקון מתוכן של הפסיקה והוראות רמ"י, כי המינוי מושלם רק לאחר אישורו ע"י הגורמים המיישבים הרשומות – אגודה, רמ"י והסוכנות.
- מינוי "בן ממשיך" - צריך להתבצע ע"י שני ההורים ולא ע"י אחד מהם בלבד (קל וחומר – במסגרת צוואה).

סוגיות ל"מתקדמים" -

הרחבת המונח גם ל"בת הזוג השנייה"

- האם בת זוג שנייה של "בן הזוג שנותר בחיים" תקבל את המשק בעקבות פטירתו בזיקה לחלופה הראשונה של הוראות החוזה המשולש אן שזכותם של צאצאיו גוברת ?
- האם אפשרי להשתמש בחלופת "בן הזוג שנותר בחיים" יותר מפעם אחת ?

סוגיות ל"מתקדמים" -

הרחבת המונח גם ל"בת הזוג השנייה"

עמדת המדינה בבג"צ 5271/10 נבט בן חיים נ' קיבוץ גבעת חיים:

- נקודת המוצא – פורמלית, אולם במקרה של מחלוקת יש לעשות שימוש במבחן מהותי ולא במבחן הפורמלי (קרי האם בני הזוג רישומים כנשואים במשרד הפנים או ברבנות).
- יש לבחון מהותית את היחסים בין בני זוג בכל נקודת זמן נתונה, לצרכי קביעת זכאות מי מהם לזכויות בשיוך דירות בקיבוץ.

סוגיות ל"מתקדמים" -

הרחבת המונח גם ל"בת הזוג השנייה"

תמש (טב') (11-06-44431):

מעבר מהגדרה מהותית של "בת זוג" לדיון באומד דעת הצדדים וכוונתם לעניין שיתוף בנכס ספציפי - יש לערוך בחינה מהותית, לא רק של הדיבור "בת זוג" לצרכי ההסכם המשולש לעיל, אלא גם (ובעיקר) של כוונת הצדדים (המנוח ואשתו השנייה).

הרחבת הדיון למסגרת של איזון משאבים לפי חוק יחסי ממון בין בני זוג (כשהנחלה אינה חלק מהעיזבון) לעומת דיני הירושה.

סוגיות ל"מתקדמים" -

הרחבת המונח גם ל"בת הזוג השנייה"

- יש לבחון את מערכת היחסים הזוגית (רציפותה, קרבתה, אופיה, משכה) ובנוסף -
- יישום הפרמטרים שנקבעו בפסיקה לשיתוף ספציפי בנכס.
- נטל מוגבר לעומת בת הזוג הראשונה (מקבלת זכויות מהגורמים המיישבים ולא מהמנוח).
- מדובר בזכויות במשק חקלאי שהיו בבעלות בלעדית של המנוח קודם הנישואין השניים - נכס חיצוני, שלצורך שיתוף בו או העברתו לאחר פטירה, יש להוכיח "שיתוף ספציפי" בהן.
- דחיית התביעה - בנסיבות שם (הסכם יחסי ממון לא מאושר, אי טיפול במנוח).

סוגיות ל"מתקדמים" –

צמצום המונח "בן זוג"

- הצגת הסוגיה - בני זוג פרודים, כשלאחר מועד הקרע ובעודם נשואים נפטר בן הזוג. בן הזוג עורך צוואה לטובת אחד הילדים.
- האם ניתן לטעון כי כאן הצוואה כן תקוים למרות הוראות חוזה המשבצת בשל כך שהמבחן לבחינת "בן זוג" הוא מהותי ולא פורמאלי ?
- לא נכס חיצוני של בת הזוג הראשונה – בניגוד לבת הזוג השנייה (הקצאה ישירה מהגורמים המיישבים).
- קיום רצון המצווה.
- עקרון פיצול הנחלה – אם בת הזוג נותרה במשק ולא עזבה.

הקשיים שמעורר הדין המצוי

- סעיף 114 לחוק הירושה בתחולתו הישירה – הופך ל"אות מתה".
- אי בהירות של המצב המשפטי – ההסדרים החוזיים השונים מובילים לתוצאות משפטיות שונות ולכללי הורשה שונים !
- החלת סעיף 114 לחוק הירושה בתחולה עקיפה - מותנית בנוסח החוזה המעגן זכויות בעל הנחלה המנוח.
- היעדר אחידות ושרירותיות של החוזה המעגן - שונה ממחוז למחוז ; מישוב לישוב מנחלה לנחלה :
- החוזה משתנה מעת לעת !! – נוסח חוזה משבצת/ ח'חכירה מה דינו של חוזה שלא קובע חובת פיצוי של שאר היורשים

הקשיים שמעורר הדין המצוי- המשך

- הפגיעה בחופש לצוות - אי הכרה באוטונומיה של רצון בעלי הנחלה

- פגיעה במוסד הבן הממשיך - הדרתו של מוסד הבן הממשיך מחוק הירושה או חוזה המשבצת

- בסעיף 114 לחוק הירושה - לא ניתן מעמד מיוחד ל"בן ממשיך"
- (חב לכאורה חובת פיצוי לשאר היורשים כמו יורש "רגיל")

- חוזה המשבצת מכיר רק במועמדות של "בן ממשיך" שמועמדותו אושרה ע"י המיישבת

הקשיים שמעורר הדין המצוי- המשך

● אי התאמה להחלטות מועצה אחרות המאפשרות פיצול של הנחלה או שיתוף באמצעי ייצור

● החלטה 979 / סימן ז' לפרק 8.3 – מאפשרת פיצול של הנחלה:

- בניית בית נוסף ל"קרוב" שאינו בן ממשיך (ללא רצף בן דורי).
- פיצול מגרש מהנחלה.
- בדור הבא – הנחלות יהיו "מפוצלות" על פי דין.
- תפיסת הנחלה כנכס נדל"ני ולא כאמצעי ייצור.

הדין הרצוי – שינוי הסדרי ההורשה החוזיים והצעה לתיקון חוק הירושה

- האכסניה – קביעת ההסדרים בחוק או לפי חוק ולא בהסדרים חוזיים משתנים ועמומים
- תיקון סעיף 114 לחוק הירושה – החייאה מחדש
- או - קביעת ההסדר בהחלטות מועצת מקרקעי ישראל

הדין הרצוי –

שינוי הסדרי ההורשה החוזיים והצעה לתיקון חוק הירושה

- שחיקת עקרון פיצול הנחלה – מצדיק שינוי הסדרי ההורשה
- אינו מצדיק עוד החרגת הנחלה מהעזבון ושליחה גורפת ובלתי מידתית של זכות ההורשה כחלק מזכות הקניין.
- א. מעבר מנחלה חקלאית – לנחלה נדלנית
- ב. היוון הזכויות בחלקת המגורים - מאפשר פיצול דה יורה של הנחלה (פיצול מגרש מנחלה, ביטול רצף בינדורי, השכרת בתי המגורים)

הדין הרצוי – תיקון הסדרי ההורשה

- **ביטול העברת הזכויות האוטומטית לבן הזוג שנותר בחיים** – נעשה כיום בחוזה החכירה החדש בעת היוון הזכויות בנחלה. יש להחיל על כל ההסדרים החוזיים.
- **מתן אפשרות להוריש את הנחלה ליותר מיורש אחד** – בהתאם לסדר ההורשה על פי דין או על פי צוואה (מתקיים גם כך בעת היוון זכויות)
- **קביעת הוראות המבטיחות את המשך המגורים של בן הזוג והילדים** בנחלה
- **מתן זכות קדימה לבן הזוג ולשאר היורשים** – טרם העברת חלקם של היורשים האחרים במשק לצד ג.
- **ביצור מעמד ה"בן הממשיך"** – לצד קביעת כללים באשר לחזרה ממינוי בן ממשיך – כאשר ההורים עודם בחיים.

תודה על ההקשבה
ובהצלחה לכולם !!!

עו"ד יהודה וישניצקי

Yehuda@agvih.com